

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
дисципліни
«МЕДИКО-СОЦІАЛЬНІ ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я»
(для бакалаврів)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2018

Підготовлено доцентом кафедри психології *Т. М. Вакуліч*

Затверджено на засіданні кафедри психології (протокол № 8 від 17.03.17)

Схвалено Вченою радою Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та соціальних наук (протокол № 9 від 27.04.17)

Вакуліч Т. М. Навчальна програма дисципліни «Медико-соціальні основи здоров'я» (для бакалаврів). – К.: ДП «Вид. дім “Персонал”», 2018. – 14 с.

Навчальна програма містить пояснювальну записку, тематичний план, зміст дисципліни «Медико-соціальні основи здоров'я», вказівки до виконання контрольної роботи, теми контрольних робіт, питання для самоконтролю, а також список літератури.

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП),
2018

© ДП «Видавничий дім “Персонал”», 2018

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчальна дисципліна “Медико-соціальні основи здоров’я” є складовою загальної програми професійної підготовки фахівців з психології, які навчаються в МАУП.

Мета дисципліни – ознайомити студентів із сучасними теоретичними положеннями та практичними програмами в галузі валеології, соціальної медицини та гігієни, соціально-гігієнічними проблемами порушень здоров’я, системою управління охороною здоров’я, основними напрямками організації медичної допомоги населенню. Здоров’я – основна цінність особистості і суспільства. В усіх цивілізованих країнах його збереженню приділяють пильну увагу. Що якісніше здоров’я людей, то сильніші й багатші суспільства.

Програма курсу «Медико-соціальні основи здоров’я» складається з тем, спрямованих на висвітлення цього предмета як науки, що узагальнює та об’єднує поняття індивідуального та соціального здоров’я, пропонує заходи щодо їх удосконалення, а також дає наукове уявлення про здоровий спосіб життя.

З метою поглиблення, закріплення знань, перевірки якості їх засвоєння до програми включені варіанти контрольних завдань, питання для самоконтролю, а також список рекомендованої літератури.

У результаті вивчення курсу студенти повинні

знати: зміст та структуру медико-соціального здоров’я;

уміти: діагностувати медико-соціальне здоров’я, аналізувати його з позицій соціальної медицини.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
дисципліни
«МЕДИКО-СОЦІАЛЬНІ ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я»

№ пор.	Назва змістового модуля і теми
Змістовий модуль I. Основні поняття та категорії соціальної медицини й медико-соціальних основ здоров'я	
1	Медико-соціальна робота: предмет, загальні принципи
2	Соціальні проблеми здоров'я у загальній декларації прав людини. Здоров'я для всіх у XXI ст. – політика ВООЗ
3	Соціальна медицина й соціальна гігієна у XX ст.
Змістовий модуль II. Медико-соціальні проблеми порушення здоров'я	
4	Проблеми суспільного здоров'я в альтернативній медицині
5	Психічне та психосоматичне здоров'я населення
6	Проблеми залежностей у сучасному суспільстві
Змістовий модуль III. Соціальні детермінанти здоров'я	
7	Професія, праця та здоров'я
8	Родина, її роль у вирішенні медико-соціальних проблем здоров'я
Разом годин: 90	

ЗМІСТ
дисципліни
«МЕДИКО-СОЦІАЛЬНІ ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я»

Змістовий модуль I. Основні поняття та категорії соціальної медицини й медико-соціальних основ здоров'я

Тема 1. Медико-соціальна робота: предмет, загальні принципи

Розуміння здоров'я та хвороби у стародавні часи. Етика й здоров'я у давнину. Історія виникнення та зміст медичної емблеми і білого халата. Значення моральної чистоти для здоров'я в уявленнях стародавніх медиків. Солернський кодекс здоров'я. Сучасне поняття здоров'я у трактуванні ВООЗ. Група факторів, що визначають здоров'я нації. Суспільна охорона здоров'я. Предмет «Медико соціальні основи здоров'я». Предмет, завдання, об'єкт соціальної медицини. Місце у соціальній медицині таких соціальних факторів, як зайнятість, освіта, доходи, життєві цінності, родинний стан, особистісні погляди. Розбіжності між традиційною та соціальною медициною. Визначення поняття медико-соціальної роботи, основні її аспекти у вітчизняному й зарубіжному досвіді. Бригадні форми медико-соціальної роботи у Великій Британії, США, Німеччині. Завдання соціальних працівників, які працюють в охороні здоров'я.

Література [1; 3–6; 8–11; 18; 19; 23–25]

Тема 2. Соціальні проблеми здоров'я у загальній декларації прав людини. Здоров'я для всіх у XXI ст. — політика ВООЗ

Міжнародні документи, що декларують права людини на здоров'я. Основні положення Всесвітньої декларації з охорони здоров'я 1998 р. Проблеми здоров'я у Загальній декларації прав людини: право на життя, захист родини, право на соціальне забезпечення, право на відпочинок, право на працю, право на життєвий рівень, право на однаковий соціальний захист дітей, які народилися у шлюбі й поза ним. Здоров'я й обов'язки людини перед суспільством. Моральність як відповідальність перед суспільством. Взаємозв'язок положень Декларації з визначенням здоров'я ВООЗ. Основні відмінності політики ВООЗ на початку XXI ст. Зв'язок бідності, безробіття й здоров'я. Суспільна охорона здоров'я та її місце в новій політиці ВООЗ. Формування європейської політики ВООЗ “Здоров'я для всіх”: справедливість у питаннях охорони здоров'я; якість життя та здоров'я; кращі можливості для інвалідів; запобігання поширенню хронічних хвороб; збереження здоров'я у старості; здоров'я дітей і молоді; здоров'я жінок. Стратегії досягнення цілей: спосіб життя; здорове довкілля; медико-санітарна допомога. Стратегії розвитку з метою досягнення здоров'я для всіх (наука, інформація, людські ресурси, партнерство, етика тощо).

Література [1; 4; 6: 8–10; 21–25]

Тема 3. Соціальна медицина й соціальна гігієна у ХХ ст.

Поняття про соціальну гігієну. Н. А. Семашко, його погляди на здоров'я та внесок у розвиток соціальної гігієни і радянської охорони здоров'я. Психіатр П. Б. Ганнушкін, його погляди на соціальну роль психіатрії. Перші інститути соціальної медицини в Західній Європі та США, причини, що зумовили їх створення і призначення. Поняття епідеміології, її значення для соціальної медицини. Нещасні випадки, травми й здоров'я. Виробничий і автодорожний травматизм. Соціальні наслідки травм. Частота дорожнього травматизму в Західній і Східній Європі. Засоби зниження травматизму на дорогах. Економічні втрати від транспортного травматизму. Завдання ВООЗ щодо зниження травматизму, профілактики ДТП. Медико-соціальні проблеми здоров'я й біоетика. Поняття про трансплантацію, імплантацію, етичний бік трансплантології. Трансплантологія і ставлення до життя. Світогляд А. Швейцера. Зміст поняття “преклоніння перед життям”. Евтаназія. Клонування. Генна інженерія.

Література [1–6; 11; 25; 27–30]

Змістовий модуль II. Медико-соціальні проблеми порушення здоров'я

Тема 4. Проблеми суспільного здоров'я в альтернативній медицині

Основні принципи китайської медицини. Єдність людини й природи в китайській медицині. Людина як екосистема. Процес підтримки здоров'я, стрес, симптоми хвороби, принципи лікування в китайській медицині. Ідеї академіка Д. І. Вернадського про взаємозв'язок людини з природою та ідеї китайської медицини про мікрокосм. Айюрведа, її історія. Місце Айюрведи в індійській медицині. Поняття життєвої енергії прани. Конституція й здоров'я в Айюрведі. Поняття про здоров'я та хворобу в Айюрведі. Проблеми харчування й медитації в Айюрведі. Здоров'я у християнській вірі. Формування принципів здоров'я під впливом віри: єдність виду; єдність мети; відповідальність за рід і повага до праці предків; відновлення людини; совість. Кантовський імператив. Золоте правило моральності. Медико-соціальні аспекти здоров'я в соціальних концепціях християнських конфесій.

Література [1–3; 5–8; 13–15; 20; 25]

Тема 5. Психічне та психосоматичне здоров'я населення

Частота психічних проблем у суспільстві. Фізичне й психічне здоров'я. Депресії. Самогубства. Охоронооздоровчі та соціальні проблеми психічного здоров'я. Стрес. Механізми формування стресу. Дистрес. Роль стресу у формуванні факторів ризику. Освітні кампанії у Швеції, що сприяли зниженню рівня самогубств. Досвід Німеччини у проведенні професійних тренінгів для людей з депресіями та пограничними станами. Професійне

перенавчання, психологічний супровід професійного перенавчання. Конституція й темперамент людини у ризику неінфекційних захворювань та індивідуальна стійкість. Історія формування навчання про конституцію людини. Типи конституції за Гіппократом, Черноруцьким, Шелданом. Гіподинамія, психологічний стрес як фактори дезадаптації в соціальному середовищі. Соматотипічна концепція розбіжностей щодо тривалості життя чоловіків і жінок. Соціальні й економічні фактори, що визначають наростання гіподинамії та психологічного стресу у соціальному середовищі. Кількісне виявлення змін. Принципи підвищення індивідуальної стійкості до соціальних факторів середовища — гіподинамії, психологічного стресу та ін. Поняття про індивідуальні життєво важливі фактори ризику неінфекційних захворювань.

Література [1; 4; 8; 12; 17; 19; 22; 23]

Тема 6. Проблеми залежностей у сучасному суспільстві

Соціальні наслідки тютюнової, алкогольної та наркотичної залежностей. Статистичні дані, що відбивають медико-соціальні наслідки зазначених залежностей в Україні та Європі. Соціально-психологічні принципи підвищення мотивації до зменшення вживання тютюну, алкоголю, наркотиків. Завдання зниження поширення тютюнопаління та вживання алкоголю до 2025 р., визначені документами ВООЗ. Мадридська хартія 1988 р. і десять стратегій “За Європу без тютюну”. Вимоги до складання програми “Молодь за життя без тютюну”. Механізми впливу алкоголю на людину й людство. Масштаби проблеми. Припустимий і реальний рівні вживання алкоголю в Україні та Європі. Європейська хартія з алкоголю: десять стратегій діяльності щодо алкоголю. Вимоги до складання програми “Молодь за тверезі перспективи”.

Література [3–6; 8; 11; 13; 18; 19; 23–25]

Змістовий модуль III. Соціальні детермінанти здоров’я

Тема 7. Професія, праця та здоров’я

Праця та здоров’я в онто- і філогенезі. Адаптаційний синдром. Праця — джерело добробуту, здоров’я й щастя. Працездатність — загальна, професійна, обмежена. Професійні захворювання (класифікація). Принципи соціального захисту при професійних захворюваннях. Список професій № 1 і № 2. Здоров’я на виробництві. Ергономіка. Рекомендації щодо встановлення пенсії за віком особам з небезпечними умовами праці. Проблеми особистого й суспільного здоров’я в роботі керівників і менеджерів, мобілізація засобів на профілактичні програми. Спосіб життя керівника — приклад для підлеглого. Етика й здоров’я. Засоби керівників щодо питань особистого і суспільного здоров’я. Відповідальність за здоров’я колективу. Засоби

керівника щодо підвищення мотивації колективу. Програми здоров'я в колективі. Джерела фінансування оздоровчих програм. Місце фахівця із соціальної роботи в плануванні та реалізації програм захисту здоров'я трудового колективу.

Література [12; 22–24; 27; 29; 30]

Тема 8. Родина, її роль у вирішенні медико-соціальних проблем здоров'я

Родина як соціальна структура. Традиції родини й передача дітям досвіду здорового способу життя (без куріння й алкоголю). Взаємозв'язок поколінь. Пам'ять предків і здоров'я. Спадкові хвороби й роль родини в їх запобіганні й пом'якшенні наслідків. Поняття про родовід як ступінь формування уявлень про перспективи розвитку особистості й соціальної захищеності. Родина у формуванні людської гідності, сенсу життя та мотивації до здорового способу життя – умови самореалізації особистості. Зміцнення родини – зменшення сирітства і самотності.

Література [3–6; 8; 11; 13; 18; 19; 23–25; 31]

ТЕМИ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

1. Здоров'я як соціальна цінність.
2. Валеологія – наука про здоров'я.
3. Соціальна медицина і гігієна.
4. Соціально гігієнічні проблеми порушення здоров'я.
5. Проблеми, норми і патології в медицині.
6. Система керування охороною здоров'я.
7. Основні напрями організації медичної допомоги населенню.
8. Соціально-медичні послуги населенню.
9. Соціально-медичні аспекти соціальної роботи.
10. Здоров'я та здоровий спосіб життя як цільові параметри соціальної роботи.
11. Здоровий спосіб життя. Поняття й приклади.
12. Категорії населення, які потребують медико-соціальної до допомоги.
13. Роль і завдання медичного соціального працівника.
14. Організація травматологічної й ортопедичної допомоги населенню.
15. Організація психіатричної допомоги населенню.
16. Організація медико-соціального патронажу.
17. Фізіологія та патологія репродукції.
18. Планування сім'ї.
19. Суспільна охорона здоров'я, її місце в новій політиці ВООЗ.
20. Нещасні випадки, травми й здоров'я.
21. Медико-соціальні проблеми здоров'я та біоетика.
22. Соціальні детермінанти здоров'я.
23. Інваліди й суспільство.

24. Хвороба як обмежена воля й християнство.
25. Соціально-психологічні проблеми катувань і страти.
26. Людина й природа.
27. Фізичне й психічне здоров'я.
28. Соціальні наслідки тютюнової, алкогольної та наркотичної залежностей.
29. Праця та здоров'я в онто- й філогенезі.
30. Пам'ять предків і здоров'я.

ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Контрольна робота виконується відповідно до програми курсу. Метою виконання контрольної роботи є закріплення теоретичного матеріалу і засвоєння навичок практичного використання отриманих знань. Перед виконанням контрольної роботи необхідно опрацювати рекомендовану літературу. Обсяг контрольної роботи – 10–20 сторінок. Вона виконується на підшитих листах формату А4 (210×297 мм). Титульний лист містить назву контрольної роботи, дисципліни, курсу, шифр групи, повністю прізвище, ім'я і по батькові. На другій сторінці приводиться зміст, вказується тема, яка розбивається на окремі пункти і номери сторінок, що вказують початок цих розділів і пунктів.

Кожний пункт викладається стисло, змістовно і відображає сутність сформульованого питання. Текст може містити схеми, рисунки, графіки. Робота закінчується переліком використаної літератури. На останньому листі треба поставити дату і особистісний підпис студента. Для поміток рецензента залишаються поля.

За виконаним контрольним завданням відповідно до навчально-методичної карти дисципліни викладачем може проводитися співбесіда із студентом. Здача контрольної роботи проводиться за модулем. Кожна робота розраховується на певний рівень знань. Самостійність виконання контрольної роботи забезпечується її багатоваріантністю.

Перевірка контрольної роботи і оцінювання її результатів включає аналіз роботи, типових помилок, відмічаються кращі роботи. Крім того, в кожній роботі викладач робить позначки і зауваження. Критерії, коли робота не буде зарахована:

- 1) якщо в контрольній роботі не дано 60 % правильних відповідей;
- 2) якщо контрольна робота здана несвоєчасно;
- 3) якщо контрольна робота виконана неакуратно і написана нерозбірливо.

Якщо контрольна робота не зарахована, то вона повертається студенту разом із зауваженнями і виконується повторно. Повторно виконана робота висилається рецензенту. Якщо контрольна робота зарахована із зауваженнями рецензента, то студент повинен дати на них правильні відповіді під час здачі наступної контрольної роботи.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Історичний досвід формування здорового способу життя в соціумі. Досвід часів Гіппократа, Авіценни й сучасності для здорового способу життя.
2. Проблеми здоров'я у християнській вірі (Старий і Новий Завіт, традиції).
3. Принципи побудови політики охорони здоров'я у галузі зміцнення та збереження здоров'я, викладені в документі ВООЗ “Завдання щодо досягнення здоров'я для всіх” (перегляд 1991 р.).
4. Особливості, основні завдання і концептуальні відмінності документа ВООЗ “Здоров'я 21. Здоров'я для всіх у 21 столітті”.
5. Поняття про інтегровану профілактику неінфекційних захворювань — хвороб цивілізації: історія формування, концепція, організація проектів профілактики неінфекційних захворювань.
6. Поняття про основні інтегральні фактори ризику найпоширеніших неінфекційних захворювань, здоровий спосіб життя як протидія факторам ризику захворювань.
7. Етика й здоров'я — сутність, історичний зв'язок понять, сучасний стан значення етики і здоров'я у формуванні здорового способу життя.
8. Соціальна медицина і соціальна гігієна у вирішенні проблем здоров'я людини: зміст, предмет відмінності.
9. Поняття про професійні захворювання, їх соціальні наслідки й соціально-економічні заходи профілактики професійних захворювань.
10. Принципи соціального захисту населення, їх роль у формуванні здоров'я людини.
11. Індивідуально моральні якості соціального працівника, їх значення для здоров'я клієнтів, які обслуговуються.
12. Поняття про інвалідність, обмеження життєдіяльності людини внаслідок хвороби та концепції соціальних наслідків хвороби.
13. Основні принципи збереження здоров'я, що декларуються Всесвітньою програмою дій стосовно інвалідів. Історія виникнення і завдання Всесвітньої програми дій стосовно інвалідів.
14. Механізм впливу куріння на розвиток захворювань людини, пов'язаних із цим.
15. Механізм впливу алкоголю на розвиток захворювань людини, пов'язаних із цим.
16. Механізм впливу наркотичних речовин на розвиток захворювань людини, пов'язаних із цим.
17. Поняття й основні правила вирішення медико-соціальних проблем здоров'я в документах ООН “Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів”.
18. Закон України “Про соціальний захист інвалідів (основні розділи, концептуальні положення)”.

19. Медико-соціальна робота — зміст, предмет та об'єкт, завдання соціальних працівників охорони здоров'я.
20. Структурна схема й завдання різних відомств, задіяних у службі реабілітації інвалідів в Україні.
21. Медико-соціальні принципи збереження здоров'я в Законі України “Про попередження інвалідності і реабілітацію інвалідів”.
22. Поняття про соціальну реабілітацію інвалідів (відповідно до законів України).
23. Поняття про медико-професійну реабілітацію інвалідів (відповідно до законів України).
24. Поняття про професійну реабілітацію інвалідів (відповідно до законів України).
25. Поняття про медико-соціальну експертизу.
26. Групи і причини інвалідності.
27. Порядок встановлення причинного зв'язку захворювань та інвалідності з роботами, пов'язаними з аварією на Чорнобильській атомній станції.
28. Організація роботи щодо запобігання соціальним наслідкам вад здоров'я у дітей.
29. Медико-соціальні проблеми збереження здоров'я в літньому віці.
30. Визначення понять здоров'я у трактуванні ВООЗ.
31. Медико-соціальна інтерпретація складових здоров'я.
32. Суспільне здоров'я.
33. Виробничий травматизм, його соціально-економічні наслідки.
34. Виробничий травматизм і шляхи його запобігання.
35. Виробничий травматизм і зниження його наслідків.
36. Автодорожний травматизм, його соціально-економічні наслідки.
37. Автодорожний травматизм і шляхи його запобігання.
38. Автодорожний травматизм — зниження наслідків.
39. Хвороби цивілізації, їх виникнення та подолання.
40. Принципи визначення очікуваної тривалості життя при народженні.
41. Динаміка тривалості життя — показник здоров'я чоловіків.
42. Динаміка тривалості життя — показник здоров'я жінок.
43. Динаміка тривалості життя — показник здоров'я осіб, які проживають у місті.
44. Динаміка тривалості життя — показник здоров'я осіб, які проживають у селі.
45. Значення динаміки тривалості життя як показника здоров'я для соціальної роботи.
46. Поняття про психосоматичні захворювання.
47. Психосоматична медицина.
48. Особливості темпераменту й захворюваність.
49. Асоціації неінфекційних захворювань з конституцією людини.
50. Державна програма щодо запобігання інвалідності та реабілітації інвалідів.

51. Мета, завдання, основні розділи Державної програми щодо запобігання інвалідності.
52. Відомства, що виконують Державну програму щодо запобігання інвалідності.
53. Соціально-гігієнічні проблеми порушення здоров'я.
54. Проблеми, норми й патології в медицині.
55. Система управління охороною здоров'я.
56. Основні напрями організації медичної допомоги населенню.
57. Соціально-медичні послуги населенню.
58. Соціально-медичні аспекти соціальної роботи.
59. Нещасні випадки, травми й здоров'я.
60. Медико-соціальні проблеми здоров'я й біоетика.
61. Соціальні детермінанти здоров'я.
62. Інваліди й суспільство.
63. Хвороба як обмежена воля й християнство.
64. Соціально-психологічні проблеми катувань і страти.
65. Людина й природа.
66. Фізичне й психічне здоров'я.
67. Соціальні наслідки тютюнової залежності.
68. Соціальні наслідки алкогольної залежності.
69. Соціальні наслідки наркотичної залежності.
70. Три ступеня профілактики та їх реалізація.
71. Родина як соціальна структура.
72. Традиції родини й передача дітям досвіду здорового способу життя.
73. Формування особистого стилю життя.
74. Роль ЗМІ у формуванні здорового способу життя.
75. Спосіб життя керівника — приклад для підлеглого.
76. Група факторів, що визначають здоров'я нації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Абрамова Г. С.* Психология в медицине: учеб. пособие / Г. С. Абрамова, Ю. А. Юдчиц. – М.: ЛПА “Кафедра М”, 1998. – 272 с.
2. *Вайзман Н. П.* Реабилитационная педагогика / Н. П. Вайзаман. – М.: Аграф, 2006. – 160 с.
3. *Вороненко Ю. В.* Посібник із соціальної медицини та організації охорони здоров'я / Ю. В. Вороненко, Л. О. Прус, А. П. Чуйко. – К.: Здоров'я, 2002. – 358 с.
4. *Гладун З. С.* Державне управління в галузі охорони здоров'я / З. С. Гладун. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2006. – 312 с.
5. *Журавлева И. В.* Здоровье подростков: Социологический анализ / И. В. Журавлева. – М.: Ин-т социологии РАН, 2002. – 240 с.

6. *Зборовский Э. И., Гракович А. А.* и др. Возможности оценки и снижения риска неинфекционных заболеваний / Э. И. Зборовский, А. А. Гракович. – Минск, 2010. – 171 с.
7. *Здоровье, развитие, личность* / под ред. Г. Н. Сердюковской, Д. Н. Крилова, У. Кляйнпетер. – М.: Медицина, 2010. – 336 с.
8. *Ивашкевич Г. А.* Преступление без наказания: Проблемы пересадки органов и тканей / Г. А. Ивашкевич. – Львов: Край, 2005. – 106 с.
9. *Клинические основы дошкольной коррекционной педагогики и специальной психологии: сб. программ нормат. курсов для вузов* / под ред. В. И. Селиверстова. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 176 с.
10. *Колбанов В. В.* Валеология: основные понятия, термины и определения / В. В. Колбанов. – СПб.: ДЕАН, 2001. – 256 с.
11. *Куинджи Н. Н.* Валеология: Пути формирования здоровья школьников: метод. пособие / Н. Н. Куинджи. – М.: Аспект Пресс, 2011. – 139 с.
12. *Кургузов В. Т.* Социально медицинские аспекты работы с населением групп риска / В. Т. Кургузов. – М.: Хризостом, 2010. – 152 с.
13. *Куценко Г. И., Новиков Ю. В.* Книга о здоровом образе жизни / Г. И. Куценко, Ю. В. Новиков. – М., 1997.
14. *Тюлефорс И.* Психосоциальная помощь населению / И. Тюлефорс. – М., 1995.
15. *Лисицын Ю. П.* Здоровье населения и современные теории медицины / Ю. П. Лисицын. – М., 1999.
16. *Лопухин Ю. М.* О науке, творчестве и здоровье / Ю. М. Лопухин. – М., 2001.
17. *Маликов Н. В.* Адаптация: проблемы, гипотезы, эксперименты: монография / Н. В. Маликов. – Запорожье, 2001. – 359 с.
18. *Марков В. В.* Основы здорового образа жизни и профилактика болезней: учеб. пособие для студ. вузов / В. В. Марков. – М.: Академия, 2001. – 320 с.
19. *Мартыненко А. В.* Медико-социальная работа / А. В. Мартыненко. – М.: Наука, 2006. – 240 с.
20. *Методика оцінки якості життя Всесвітньої організації охорони здоров'я: українська версія* / за ред. С. В. Пхіденко. – Дніпропетровськ, 2001. – 599 с.
21. *Наше здоровье: Возрождение первичной медико-санитарной помощи.* – 2009. – Вып. 1. – 31 с.
22. *Никифоров Г. С.* Психология здоров'я: учеб. пособие / Г. С. Никифоров. – СПб.: Речь, 2002. – 256 с.
23. *Основы социально медицинской работы: учеб. пособие.* – М.: ГАСБУ, 2008. – 256 с.
24. *Панкратов В. Н.* Саморегуляция психического здоровья: практич. рук-во / В. Н. Панкратов. – М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2001.

25. *Програмні тестові питання з соціальної медицини та організації охорони здоров'я* / за ред. Ю. В. Вороненка. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2010. – 316 с.
26. *Савчак В. Хвороби шкіри. Хвороби, що передаються статевим шляхом: підручник* / В. Савчак, С. Галникіна. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2011. – 508 с.
27. *Социально-психологические и медицинские аспекты жестокости* // Информ.-науч. журн. – 2011. – № 1. – 123 с.
28. *Соціальна медицина та організація охорони здоров'я* / за заг. ред. Ю. В. Вороненька, В. Ф. Москаленка. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2009. – 680 с.
29. *Соціальна медицина та організація охорони здоров'я: підручник* / за ред. Ю. В. Вороненька. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2012. – 332 с.
30. *Ткачук В. Г. Медико-социальные основы здоровья: конспект лекций* / В. Г. Ткачук. – К.: МАУП, 2009. – 72 с.
31. *Черносвитов Е. В. Прикладные методы социальной медицины* / Е. В. Черносвистов: учеб. пособие для студ. вузов. – М.: ВЛАДОС ПРЕСС, 2012. – 256 с.